

KURTARICILIK BAĞLAMINDA YAHUDİLİKTEKİ MESİH İNANCI İLE EHL-İ SÜNNETTEKİ MEHDİ İNANCININ KARŞILAŞTIRMALI OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ*

Yusuf Taşdemir** İsmail Başaran***

Öz

Genel olarak bakıldığında toplumların hayatında kurtarıcı inancı her dönem varlığını muhafaza ederek önemini korumuş ve günümüze kadar gelmiştir. Kurtarıcı kavramı kadim dinlerden biri olan Yahudilikte önemli bir inanç unsuru olmuştur. Yahudilikteki kurtarıcı inancı aynı coğrafyayı paylaşan diğer din ve inançlar üzerinde de etkiler bırakmıştır. Çalışmamızda üzerinde durulmak istenen konu Yahudilik ile İslam'ın önemli bir kolunu oluşturan Ehl-i Sünnet'in kurtarıcı meselesine nasıl yaklaşıtları, kurtarıcıya hangi anlamlar yükledikleri ile kurtarıcı inancının benzerlikleri, farklılıkları ve etkileşim alanlarıdır. Bundan dolayı bu iki inanca ait kurtarıcının özellikleri, tarihi süreç içerisinde kendini kurtarıcı olarak ilan eden şahıslar, kurtarıcıyla birlikte isimleri anılan diğer karakterler ve kurtarıcıyla ilgili önemli dini referans kaynaklar incelenecektir. Yahudilikteki kurtarıcı kavramı ile Ehl-i Sünnet'teki kurtarıcı kavramının benzer yönleri ile farklı yönleri karşılaştırıldığında benzer yönlerin daha fazla olduğu görülmüştür. Bununla beraber kurtarıcı kavramı dinin esasları bakımından incelendiğinde aralarında keskin farklılıklar bulunmaktadır. Gelecekle ilgili Yahudilerin maddi beklentiler içinde olduğu, Ehl-i Sünnet'in ise manevi beklentiler içinde olduğu görülmüştür. Ayrıca her iki inanç arasında bazı etkileşimlerin olduğu da görülmüştür. Yahudiliğe ve Ehl-i Sünnet'e mensup insanların geleceğe dair beklentileri kurtarıcı inancıyla ilgili düşüncelerini etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Kurtarıcı, Mesih, Mehdi, Yahudilik, Ehl-i Sünnet.

* Bu makale 2021 yılında hazırlanan *Yahudilerdeki Mesih İnancı ile Ehl-i Sünnetteki Mehdi İnancının Karşılaştırılması* adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı.

e-mail: yusuftasdemir76@gmail.com, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5925-7033>

*** Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Dinler Tarihi Anabilim Dalı.

e-mail: ibasaran@hotmail.com, **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-4408-0842>

Atıf/Citation: Taşdemir, Yusuf - İsmail Başaran. "Kurtarıcılık Bağlamında Yahudilikteki Mesih İnancı ile Ehl-i Sünnetteki Mehdi İnancının Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi". *BAİD 17* (Haziran 2023), 189-213.

A COMPARATIVE EVALUATION OF THE BELIEF OF THE MESSIAH IN JUDAISM AND OF THE BELIEG IN THE MAHDI IN AHL AL-SUNNAH IN THE CONTEXT OF SAVIOR

Abstract

In general terms, the savior belief in the life of societies has preserved its importance by maintaining its existence in every period and has even survived to the present day. The “savior” purport has been an important belief factor in Judaism which is one of the ancient religions. The savior belief in Judaism has left impressions on the other beliefs and religions sharing the same habitat. What wanted to be discoursed in our study is to probe the savior belief’s similarities, differences and interection areas, what meanings they has attributed to the savior, how Ahl Al-Sunnah constituting of an important branch of both Judaism and Islam has approached to the savior belief. Hence, the characteristics of the savior of these two beliefs, the people who declared themselves as saviors in the historical process, the other characters whose names were mentioned with the savior and impotent religious reference sources about the savior will be examined. It has been seen that similar aspects are above when compared similarities and differences of the savior purport in Ahl Al-Sunnah and Judaism. Nevertheless, there are acute differences between them when analyzed in terms of belief basis. It has been seen that Ahl Al-Sunnah are in spiritual expectations about the future while Jew are in materialistic expectations. In addition, there has been interactions between them. The expectations of people who belong to Judaism and Ahl al-Sunnah about the future has affected the their opinions about the savior belief.

Keywords: History of Religions, Savior, Messiah, Mahdi, Judaism, Ahl al-Sunna.

Giriş

Kurtarıcı kavramı bazı istisnalar dışında yeryüzünde yaşamış hemen hemen bütün dinlerde ve toplumlarda görülmüştür. Bu inanç Yahudi ve Ehl-i Sünnet’e ait toplumlar içerisinde de kabul görmüş, günümüzde ise güncelliğini koruyan bir inanç olarak varlığını sürdürmüştür. Kurtarıcı kavramı Yahudilikte ve Ehl-i Sünnet’te birtakım temeller üzerine kurulmuştur. Bu temeli oluşturan ilk basamağın kutsal kaynaklar olduğu görülmüştür. Kurtarıcının varlığına inanan din adamları kutsal kaynakları dayanak göstererek kurtarıcının varlığını savunmuş ve kurtarıcıyla ilgili eserler ortaya koymuşlardır.

Yahudiler tarihi süreç içerisinde Babiller, Asurlar ve Romalılar ile diğer toplumların baskısına maruz kalmış ve yaşadıkları topraklardan sürülmüşlerdir. Yahudiler gittikleri yerlerde farklı toplumların egemenlikleri altında yaşamıştır. Yahudiler bu olumsuz durumları yaşamalarına rağmen tarih sahnesinden silinmemişlerdir. Bunun en önemli nedenleri arasında Mesih’i umut kaynağı olarak görmeleri sayılmıştır. Bir bakıma Yahudiler Mesih’i inançla varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir. Kurtarıcı kavramı Ehl-i Sünnet’te üzerinde durulan ve tartışılan konulardan olmuştur. Kurtarıcı inancı manevi anlamda ve toplumları yönlendirmede önemli bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Ehl-i

Sünnet'e bağlı birçok cemaatin kurtarıcı inancının varlığından beslendiği görülmüştür. Çünkü bu kişiler ile cemaatler kurtarıcı inancıyla geniş halk kitlelerine daha rahat ulaşmış ve daha fazla taraftar edinmişlerdir.¹

Geçmişten günümüze kurtarıcı olduğunu iddia eden birçok Yahudi ve Ehl-i Sünnet'e mensup insan çıkmıştır. Bu şahıslardan bir kısmı toplumları etkileyerek yönetimlere karşı büyük isyanlar çıkarmışlardır. Öyle ki bu şahıslar bazen devletler kurmuş veya devletlerin yıkılmasına sebep olmuşlardır. Kimileri ise kendilerine taraftar bulamamış ve yalnız kalmışlardır. Bu mesihî hareketlerin sonucunda toplumlara acı olaylar yaşatan şahıslar da çıkmıştır.²

1. Yahudilikte Mesih İnancı

Tarihe bakıldığında Yahudiliğin MÖ. XIII. ile XV. yüzyıllar arasında ortaya çıktığı görülmektedir. Yahudilik temelde Tanrı, Tevrat ve İsrail kavramları üzerine kurulmuş bir dindir. Seçilmişlik ve kurtuluş inançları bakımından Hristiyanlıkla benzerlikleri bulunurken tek Tanrı inancı bakımından İslam'la benzerlikleri bulunmaktadır. Bu kavramlara ek olarak Mesih inancı da Yahudilikte önemli bir yere sahip olmuştur. Kurtarıcı kavramı içinde bulunan dönemin kötü durumu karşısında geleceğin umutla beklenilmesini içeren İsariloğullarının dini ve siyasi bağımsızlığını sağlayacak Mesih-kral düşüncesini ifade etmektedir.³ Özellikle de Babiller tarafından Yahudi Krallığı'na son verilmesi Yahudiler açısından çok önemlidir. Bu olayın sonucunda Süleyman Mabedi yıkılmış, Yahudiler sürgüne gönderilmiştir. Sürgündeki Yahudiler farklı toplumların egemenliğine girmiş, baskılar görmüş ve büyük acılar yaşamışlardır.⁴ Yaşanan bütün olumsuz durumlara rağmen Mesih inancı Yahudileri bir arada tutmuş ve Yahudilerin geleceğe ümitle bakmalarını sağlamıştır. Bundan dolayı Yahudilerde Mesih'in geleceği ümidi her zaman önemli bir yer tutmuştur.⁵

¹ Mustafa Öztürk, "Beklenen Kurtarıcı (Mehdi) İnancının Günümüze Yansımalarına Genel Bir Bakış", *Beklenen Kurtarıcı İnancı Sempozyumu* (İstanbul: 2017), 370.

² Arif Gezer, "Mehdi Mefhumu", *Beklenen Kurtarıcı İnancı Sempozyumu* (İstanbul: 2017), 399.

³ Fadil Aygün, "Geleceğe Dönük Kurtarıcı Beklentisinin Apokaliptik Temelleri: Mesih/Mehdi Tasavvuruna İlişkin Bir Analiz", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2019), 227-228.

⁴ Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/187-190.

⁵ İsmail Başaran, *Muhafazakâr Yahudilik* (İstanbul, Arı Sanat Yayınevi, 2017), 127-128.

Mesih sözcüğü İbranice ve Aramicede “maşah” olarak geçmektedir. Bu sözcüğün “*el sürmek, elle sıvazlamak, boyutunu anlamak için bir şeyin üzerine koymak, yağ sürmek, yağla mesh etmek*” anlamlarına geldiği belirtilmiştir. Mesih kelimesi terim olarak “*yağ sürülmüş, yani yağla mesh etmek amacıyla bir işe adanmış, dini bir görevi ifaya elverişli hale getirilmiş, Tanrı’nın bir görevi vermek üzere el koyduğu kişi.*” anlamında kullanılmıştır.⁶ Levilerde ise “maşiah” sözcüğü “*yağla kutsanmış kâhinler*” anlamında kullanılmıştır. Mesih sözcüğü ilk zamanlar kâhinler, peygamberler ve krallar için kullanılan bir sözcükken daha sonraki dönemlerde Kral Davut için kullanılan bir unvan olmuştur. Bu sözcük ilerleyen dönemlerde Davut soyundan gelecek olan kurtarıcı şahıs için kullanılmıştır.⁷

Yahudiliğin kutsal kitabı olan Tanah’ta Mesih inancıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Mesih’le ilgili olarak “hükümdarlığın onun omuzlarında olacağı, harika bir öğütçü”⁸ olduğu şeklinde tasvirler bulunurken Daniel bölümünde “insanoğluna benzer” birinin gökten bulutlarla beraber gelip ebedi saltanatı kuracağı şeklinde bilgiler bulunmaktadır.⁹ Özellikle de Tanah’ın içerisinde yer alan İşaya kitabında Mesih’le ilgili detaylı bilgilere yer verilmiştir. Yahudilerin diğer dini kaynakları olan Talmud ve Midraş’ta Mesih’le ilgili rivayetler bulunmaktadır. Dini kaynaklarda yer alan Mesih inancı ayrıca Yahudiliğin amentüsüne de girmiştir.¹⁰

Yahudilikteki inanişaya göre Tanrı, Yahudileri üstün bir millet olarak yaratmıştır.¹¹ Ayrıca seçilmiş olan bu millete Tanrı kutsal toprakları¹² da vermiştir. Hz. Davut ise Kudüs’ü alarak Tanrı’nın onlara verdiği bu kutsal topraklarda Yahudi

⁶ Jacques Waardenburg, “Mesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/306.

⁷ Yusuf Besalel, “Mesianizm”, *Yahudilik Ansiklopedisi* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2001), 2/398.

⁸ İşaya 9/6.

⁹ Daniel 7/13-14

¹⁰ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi ve Mesih Tasavvurları* (İstanbul: Düşünce Yayınları, 2017), 13.

¹¹ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2012), 119-126.

¹² O gün RAB Avram’la antlaşma yaparak ona şöyle dedi: “Mısır Irmağı’ndan büyük Fırat Irmağı’na kadar uzanan bu toprakları –Ken, Keniz, Kadmon, Hitit, Periz, Refa, Amor, Kenan, Girgaş ve Yevus topraklarını– senin soyuna vereceğim.” Yaratılış, 15/18-21 Bir yabancı olarak yaşadığın toprakları, bütün Kenan ülkesini sonsuza dek mülkünüz olmak üzere sana ve soyuna vereceğim. Onların Tanrısı olacağım.” b kz. Yaratılış, 17/8

Devleti'ni kurmuştur. Kurulan bu devlette Yahudiler rahatça ibadet etmiş ve ihtişamlı bir yaşam sürmüşlerdir.¹³ Bu güzel günlerin devamı olan Hz. Süleyman döneminde kutsal mabedin yapımı bitmiş, Yahudiler kurban ibadetini ve diğer ibadetlerini mabette yapmıştır. Yaşanan bu günler Yahudilerin hafızasındaki en güzel günler olarak kalmıştır. Yahudiler bu dönemden o kadar çok etkilenmişler ki Hz. Davut tarafından kurulan bu ülkenin sonsuza kadar yaşayacağına inanmışlardır.¹⁴

Hz. Süleyman'ın ölümünden sonraki dönemde Yahudi Devleti ikiye ayrılmıştır. Komşu devletler olan Babiller ve Asurlular tarafından bu devletler yıkılmıştır. Yaşanan bu gelişmeler Yahudiler için kötü günlerin başlangıcı olmuştur. Özellikle de Babiller tarafından kutsal mabedin yıkılması, Yahudilerin topraklarından uzaklaştırılmaları bu insanları derinden etkilemiştir.¹⁵ Yahudiler için mabetlerinden uzak, acı ve çile dolu bir yaşam başlamıştır. Yaşanılan sıkıntılar karşısında Yahudilerin birbirlerine olan bağlılıkları daha da artmıştır. Yahudiler, çile dolu yaşantılarını ancak Hz. Davut soyundan birinin gelip düzeltereğine inanmıştır. Bu inanın nedeni daha önce de bahsedildiği gibi Hz. Davut'un Yahudilerin şimdiye kadar gördüğü en büyük ve ihtişamlı devleti kurmasıdır. Yahudilere göre, Hz. Davut'un soyundan gelecek olan şahıs da Hz. Davut gibi olacak ve onların arzu ettiği devleti kuracaktır. Hz. Davut soyundan bir kurtarıcının geleceği inancı aynı zamanda Hz. Davut'tan sonra gelen peygamberlerde de görülmüş ve Yahudi kaynaklarında yer almıştır.¹⁶ Bu durum Mesih inancının Yahudilikte tamamen yer edindiğini göstermiştir. Özellikle de Yahudi peygamberlerinin kurtarıcı kavramını teyit etmeleri bu durumun açık bir örneğini oluşturmaktadır.

Mesih'in kurtarıcı yönü Yahudiler için çok önemlidir. Hz. Davut soyundan gelecek olan Mesih, yeryüzünün farklı yönlerine dağılmış olan Yahudileri bir araya getirecektir. Ardından Yahudileri, Tanrı tarafından onlara verilmiş olan kutsal topraklara geri götürecektir. Mesih, kutsal topraklarda Hz. Süleyman tarafından yaptırılan ama diğer topluluklar tarafından yıkılan mabedi

¹³ Fuat Aydın, *Yahudilik* (İstanbul, Mahya Yayıncılık, 2018), 37.

¹⁴ Yılmaz Çapa, *Yahudilikte Mesih İnancı; Hıristiyan ve İslam Kültürüne Etkisi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2018), 37-38.

¹⁵ Ahmet Güç, "Mabed ve İbadet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 43/208.

¹⁶ Yasin Meral, *Yahudilerin Ahir Zamanı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 147.

tekrardan inşa edecektir. En önemlisi Mesih, Yahudilerin arzu ettiği, Hz. Davut dönemindekine benzer ihtişamlı büyük bir devlet kuracaktır.¹⁷ Yahudilikteki kurtarıcı inancına göre Mesih'in gelmesiyle Yahudiler, dünya üzerindeki bütün toplumlara hâkim olacaktır. Yahudiler bu insanlara efendilik yapacaktır. Buna benzer düşüncelere ulaşmak için Yahudiler Mesih'i büyük bir arzuyla beklemişlerdir. Yahudilerin gelecekle ilgili düşüncelerine ve beklentilerine Mesih inancının sürekli kaynaklık ettiği görülmüştür.¹⁸

Yahudilerin önemli kaynaklarından olan Midraşlardaki rivayetlere göre Davut soylu Mesih'le birlikte Yusuf soylu Mesih de bulunmaktadır. Yusuf soylu Mesih, Davut soylu Mesih'ten daha önce gelerek bir bakıma Davut soylu Mesih'in gelmesine ortam hazırlayacaktır.¹⁹ Yahudilikte, Mesih'in birtakım nitelikleri bulunmaktadır. Yahudilikteki genel kanaate göre Mesih "Beytlehem"de dünyaya gelecektir.²⁰ Mesih'in adı ise Tanrı bizimle olacak anlamına gelen İmmanuel'dir.²¹ Yahudilikteki inanca göre Mesih doğaüstü güçlere sahip olacaktır. Mesih'e doğaüstü güçle birlikte gaip yaşama, nefesi ile Deccal'ı öldürme gibi yetenekler de verilmiştir.²² Yağla kutsanmış olan, bir bakıma Tanrı'dan kut alan Mesih, ilahi yönüyle Tanrı'nın gücüne sahip ve beşerî yönüyle Hz. Davut'un soyundan olacak büyük bir kral olarak tasvir edilmiştir.²³

Yahudilerin, Mesih'ten beklentileri genel olarak şu şekilde sıralanmıştır: Öncelikle yeryüzünün her bir noktasına yayılmış Yahudileri bir araya toplayacak, vaat edilmiş kutsal topraklara götürecektir, kutsal topraklara döndükten sonra kutsal mabetleri tekrardan onlara takdis edecek ve Yahudilerin düşmanlarını cezalandıracaktır. Mesih geldikten sonra dünya üzerinde yaşayan insanlar tek Tanrılı inancı kabul edecektir. Ayrıca Yahudilikteki inanışa göre Mesih döneminde olağanüstü durumlar da yaşanacaktır.²⁴

¹⁷ Sami Baybal, *İbrahimi Dinlerde Mesih'in Dönüşü* (Konya: Yediveren Yayınları, 2002), 42-44.

¹⁸ Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi ve Mesih Tasavvurları*, 92-93.

¹⁹ Yasin Meral, *Mesih, Deccal ve Gog-Magog* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 29.

²⁰ İşaya: 7/14 -16; Mika, 5/2.

²¹ Abdurrahman Küçük, *Dönemler Tarihi* (Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2005), 118.

²² Besalel, "Mesianizm", 2/399.

²³ Yasin Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 121-122.

²⁴ Küçük, *Dönemler Tarihi*, 121.

Yahudilikte, Mesih kavramıyla birlikte Armilus ve Gog-Magog kavramları da kullanılmıştır. Armilus “Deccalı” sembolize etmiştir.²⁵ Gog-Magog ise “Yecüc ve Mecücü” sembolize etmek için kullanılmıştır. Armilus, Mesih tarafından öldürülürken, Gog-Magog bizzat Tanrı tarafından yok edilen bir kavim olacaktır. Mesih’in gelişinden önce yaşanacak hadiselerin içinde Gog ve Magog savaşları bulunmaktadır.²⁶

Mesih inancını Yahudiliğin iman esasları içerisinde gösteren Yahudi âlimleri olmuştur. Yahudiler için çağının en önemli âlimlerinden sayılan Musa b. Meymûn (ö. 1204) on üç maddelik iman esaslarını ortaya koyarken iman esaslarının on ikinci maddesinde Mesih inancına yer vermiştir. Mesih’e iman ve Mesih’i bekleme Yahudilikte dinin esasları arasında sayılmıştır.²⁷ Dini oluşturan birden çok faktör vardır. İman esasları bu faktörlerden bir tanesidir. Yahudiliği kurtarıcı inancı bakımından diğer dinlerden ayıran en önemli özellik de Mesih’in iman esasları arasında yer almasıdır.

Yahudi kaynaklarında, Mesih gelmeden önce yaşanacak olaylar, Mesih geldiği an yaşanacak olaylar ve Mesih’in yaşadığı dönem yaşanacak olaylar detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Mesih gelmeden önce yaşanacak alametlere bakıldığında şunlar görülmektedir: Yahudilere göre örf, adet ve ahlaki değerler bozulacaktır. Baştaki yöneticiler kötü olacak, şiddet ve baskılar artacak, Kudüs’e saldırılar olacaktır. Kudüs yabancı hayvanların gezdiği, yıkılmış bir yer olacaktır.²⁸ Mesih geldiği zaman yeryüzüne dağılmış Yahudileri birleştirecek, ölüleri yeniden diriltecek, kutsal mabedi yeniden inşa edecektir. Mesih döneminde Yahudiler uzun süre yaşayacaktır. Tanrı kendini Yahudilere gösterecek ve Yahudilerin kötü huylarını güzel huylara çevirecektir.²⁹

Yahudilerin yaşadığı baskı, sıkıntı ve siyasi sorunları fırsat bilen kimi şahıslar kendilerini Mesih olarak ilan etmiştir. Bu sahte Mesihler bazı vaatlerde bulunmuşlardır. Bu vaatler genelde Yahudileri sürgünden kurtarma, kutsal topraklara tekrar dönme ve ihtişamlı bir yaşam sürme gibi beklentileri

²⁵ Kürşat Demirci, “Deccal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 9/67.

²⁶ Yasin Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik* (İstanbul: MihelNihal Yayınları, 2021), 124-126.

²⁷ Besalel, “Mesianizm”, 2/374.

²⁸ İşaya 32/14.

²⁹ Meral, *Yahudilerin Ahir Zamanı*, 250-256.

içermektedir.³⁰ Tarihe bakıldığında kendini Mesih olarak ilan edip bu durumu kullanmak isteyen şahıslardan bazıları şunlardır: Yahudilerden kendini ilk Mesih olarak ilan eden şahıs peygamberlik iddiası ile ortaya çıkan Theudas'dır. Yahudi tarihinde adından çok söz ettirmiş olan diğer sahte Mesih Bar Kohba'dır. Bar Kohba ve onun taraftarlarının başlattığı isyanı Romalılar çok ağır bir şekilde bastırmıştır. Yahudiler bu isyanın sonucunda büyük sıkıntılar yaşamış ve uzun bir süre hafızalarından yaşadıkları bu olumsuz olayları silememişlerdir. Kendini Mesih ilan eden diğer bir şahıs ise Giritli Moşe (ö. 1565)'dir. Giritli Moşe'de vaatleriyle Yahudileri etkilemiş, insanların denize atlamasını sağlamış ve birçok insanın ölmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nde yaşayan Sabatay Sevi (ö. 1676)'de dönemin savaş ve siyasi ortamından yararlanarak kendini Mesih olarak ilan etmiştir. Devlet yetkilileri tarafından yakalanıp yargılanan Sabatay Sevi sorgulama sırasında Müslüman olduğunu söyleyip ismini Mehmet olarak değiştirmiştir.³¹ Yahudiler sürekli Mesih'i bekledikleri için bu inancı kullanmak isteyen birçok insan çıkmış, kendini Mesih olarak ilan etmiş ve etrafına taraftar toplamaya çalışmıştır.

Yahudiler sürgündeki yaşantılarında farklı milletlerle tanışmış, onlarla yaşamış ve etkileşime geçmişlerdir. Bunun sonucunda Yahudilerde bazı değişimler yaşanmıştır. Sürgünden dönen ve mabedlerini yeniden inşa eden Yahudilerin birlikte hareket edecekleri düşünülmüştür. Bu beklentinin aksine yaşanan kültürel değişimler nedeniyle kendi aralarında ayrılıklara düşmüşlerdir. Haşmonaim döneminde yaşanan sıkıntıların sonucunda siyasi ve dini gelişmeler yaşanmıştır. Bu olayların sonucunda yeni Yahudi mezhepleri ortaya çıkmıştır.³² Yahudi mezheplerine bakıldığında ilk dönem mezheplerinden Ferisiler, Esseniler, Zelotlar ve Samirîler Mesih'e inanmış, materyalist bir bakış açısı olan Sadukiler Mesih'e inanmamışlardır.³³ Orta çağ döneminde ise Yahudiler, Romalılara karşı verdikleri mücadelede başarısız olmuşlardır. Bu durumun etkisiyle ilk dönem Yahudi mezhepleri ortadan kalkmış ve yeni

³⁰ İsmail Taşpınar, *Tarihten Günümüze İnançlar ve Dini Hareketler* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 17.

³¹ Yaşar Kutluay, *İslam ve Yahudi Mezhepleri* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2019), 245-254.

³² Ömer Faruk Harman, "Mezhepler ve Dini Gruplar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/214.

³³ İlknur Daşbadem, *Geçmişten Günümüze Yahudi Mezheplerinin Mesih Anlayışı ve Mesihî Hareketler* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 34.

mezhepler ortaya çıkmıştır. Ferisilerin yerini Rabbaniler almıştır. Rabbaniler, Yahudi geleneğini olduğu gibi almıştır. Rabhani Yahudilikte güçlü bir Mesih inancı bulunmaktadır. Karailerde de Mesih inancı bulunmaktadır. Karailere göre Mesih topraklarından sürülen, baskı gören Yahudileri kurtaracaktır. Mesih Kudüs'teki mabedi yeniden inşa edecektir.³⁴ Kabalacılar ise Mesih inancını mistik düşünceler kapsamında ele alarak inanmıştır. Bu dönemin devamında ortaya çıkan Hasidizm ise Yahudi mistik düşünceleri benimsemiş, Kabalacıların görüşlerini devam ettirmiştir. Hasidizm, dindar ve mistik düşüncelere sahip bir mezhep olmuştur. Hasidizm diğer Yahudi mezheplerine göre mistikçi ve mesihçi olma özelliği ile ön plana çıkmıştır.³⁵ 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılın başlarında modern dönemde toplumlara etkileyen büyük değişimler yaşanmıştır. Batı dünyasındaki bu gelişmelere Avrupa aydınlanması denilmiştir. Avrupa'da yaşayan Yahudiler de bu aydınlanma hareketlerinden etkilenmişlerdir. Yahudilerde oluşan bu yöndeki değişim yeni akımların ve mezheplerin ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur.³⁶ Ayrıca bu değişim Yahudilerdeki Mesih inancını da etkilemiştir. Bu dönemde ortaya çıkan Yahudi mezheplerine bakıldığında Yahudi geleneğini temsil eden Ortodokslar diğer Yahudi mezheplerine göre daha çok Mesih'e inanmışlardır. Mesih'in erken gelmesi için Ortodokslar güzel davranışlar içinde bulunup sürekli tövbe edip ibadet etmişlerdir.³⁷ Muhafazakârlar da Ortodokslar gibi Yahudi geleneğinin doğruluğuna inanmıştır. Muhafazakârlar, Ortodokslardan farklı olarak zamanın koşullarına göre Yahudi geleneğinde bazı değişikliklerin yapılabileceğini savunmuşlardır. Muhafazakârlarda Mesih inancı bulunmakla birlikte Mesih dönemiyle ilgili klasik kaynaklarda yazılanların makul olmadığını belirtenler de olmuştur.³⁸ Muhafazakârlar, Mesih'in bir an önce gelmesini arzu etmektedirler. Bundan dolayı ahlaki yönden iyi bir yaşam sürmeleri gerektiğini düşünmektedirler.³⁹ Avrupa aydınlanmasının etkisiyle ortaya çıkan

³⁴ Aydın, *Yahudilik*, 53.

³⁵ Kürşat Demirci, "Yahudi Mistisizminin Temel Özellikleri ve Gelişimi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/4 (2012), 8-12.

³⁶ Yusuf Besalel, "Mesianizm", *Yahudilik Ansiklopedisi* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2001), 1/79.

³⁷ Ramazan Adıbelli, "İsa'nın "Maişiah"a Dönüşümü: Mesihî Yahudilikte Mesihlik Fenomeni", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2016), 245-246.

³⁸ Yasin Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 359.

³⁹ Daşbadem, *Geçmişten Günümüze Yahudi Mezheplerinin Mesih Anlayışı ve Mesihî Hareketler*, 85.

Reformistler ise Tora'yı vahiy kaynaklı kutsal bir kitap olarak görmemişlerdir. Bunun sonucu olarak şabat yasaklarını, koşer kurallarını yok saymışlardır. Reformistlerin Avrupa aydınlanmasından dolayı gelecekle ilgili düşünceleri değiştiğinden Mesih inancını kabul etmemişlerdir. Reformistlerin bu şekilde düşünmelerinin bir diğer sebebi ise bu tür inançların Yahudileri diğer milletlerden soyutladığını düşünmelerindedir.⁴⁰ Diğer bir Yahudi mezhebi olan Yeniden Yapılanmacılar da Yahudiliği bir din değil de daha çok Yahudilerin meydana getirdiği bir medeniyet olarak görmüşlerdir. Bundan dolayı bu mezhepte Mesih inancı bulunmamaktadır.⁴¹ Yahudi mezheplerinin birçoğunda Mesih'e iman ve Mesih'i bekleme olayının bulunduğu görülmektedir. Bu mezheplerden bazıları Mesih inancından beslenerek varlıklarını devam ettirmiştir.

Genel olarak bakıldığında bazı mezhep ve grupların dışında Yahudi geleneğine sahip insanlarda Mesih inancı güncel bir şekilde yaşamaktadır. Yahudiler, kurtarıcı olarak bekledikleri Mesih'e ilahi yönden bazı özellikler yüklemişlerdir. Bunun sebebine bakacak olursak normal bir insan Yahudilerin isteklerini karşılamayabilir. Ancak ilahi yönü olan ve bu güçlerini kullanabilen bir şahıs Yahudilerin beklentilerini karşılayabilir. Yahudilikteki kaynakları inceleyip din adamlarının çalışmalarına baktığımızda Mesih inancının Yahudiler için çok önemli olduğunu görüyoruz. Bu inanç öyle bir önem kazanmıştır ki dinin temel esasları içerisine girmiş, Yahudilerin sürgün yıllarında gördükleri baskılar karşısında geleceğe dair ümitli kalmalarını sağlamış ve Yahudileri ayakta tutan bir unsur olmuştur.

2. Ehl-i Sünnet'te Mehdi İnancı

Kurtarıcı inancı diğer dinlerde görüldüğü gibi İslamiyet'te de görülen bir inanç olmuştur. Diğer dinlerdeki kurtarıcı kavramı ile İslam dinindeki kurtarıcı kavramı arasında ortak yönler olduğu gibi farklılıklar da bulunmaktadır. Birçok dinde olduğu gibi İslam dininde de kurtarıcının kendine has özellikleri bulunmaktadır. İslam'ın içerisinde yer alan mezheplerde kurtarıcı düşüncesi farklı şekillerde yorumlanmıştır. Ehl-i Sünnet kurtarıcıyı kıyamet kopmadan

⁴⁰ Salime Leyla Gürkan, "Yahudi Geleneğinde Reform Anlayışları", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (2008), 155-156

⁴¹ İbrahim Etem Aydın, İskender Oymak, "Yeniden Yapılanmacı Yahudilik Hareketinin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Temel Hedefleri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (2021), 152.

önce ahir zamanda gelecek olan ve dünyada adil düzeni kuracak olan şahıs olarak görmüştür.⁴²

Mehdi kelimesi hüda “hedy, hidayet” kelimelerinden türetilerek “*hidayete erdirilmiş, kendisine doğru yol gösterilmiş kişi*” anlamında kullanılmıştır.⁴³ Ehl-i Sünnet’in ilk yıllarında Mehdi’yle ilgili bilgiler akait ve kalam literatüründe konu edilmemişken II. yüzyıldan sonra konu edilmiştir. Tam anlamıyla V. yüzyılda Sünni âlimler arasında Mehdi konusu tartışılıp konuşulmuştur. Özellikle de Ehl-i Sünnet’te Mehdi konusu VIII. yüzyıldan itibaren ferî bir konu olarak kalam kitaplarında yer almıştır.⁴⁴

Ehl-i Sünnet’te Mehdi inancı İslam’ın şartları arasında yer almamış ama inanılan bir husus olmuştur. Ehl-i Sünnet içerisinde İbn Kesir (ö. 1373)⁴⁵, İmam-ı Rabbani (ö. 1624)⁴⁶, İbn Arabi (ö.1240)⁴⁷ gibi Mehdi’yle ilgili hadisleri doğru kabul eden önemli âlimler bulunmaktadır. Bu âlimlerden bazıları kitaplarında Mehdi’yle ilgili hadis ve rivayetlere yer vermiş, kimisi ise Mehdi’yle ilgili kitaplar yazmıştır.⁴⁸

Ehl-i Sünnet âlimlerinden Kur’an-ı Kerim’de Mehdi’yi anlatan veya işaret eden ayetlerin olduğunu belirtenler olmuştur. Genellikle şu ayetleri örnek göstermişlerdir: “*Dünyada rezillik onlarıdır, ahirette büyük azap da onlarıdır.*”⁴⁹ İmam Kurutabil (ö. 1272) bu ayetle ilgili olarak Sudi (ö. 744/1343) ve Kadre’den (ö. 735/1334) naklettiği tefsire göre onların dünyadaki rezillikleri, Mehdi’nin çıkması ile Amudiye, Konstantiniye, Roma ve diğer şehirlerin fethedilmesini anlatmaktadır. İbn Kesir bu konuyla ilgili olarak Sudi ve

⁴² Yusuf Şevki Yavuz, “İslam İnancında Mehdi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/371-372.

⁴³ Ekrem Sarıkçıoğlu, “Mehdi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 28/369.

⁴⁴ Derya Yörük Kesik, *Said Nursi’nin Risalelerinde Mehdilik Telakisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2007), 9.

⁴⁵ Kesik, *Said Nursi’nin Risalelerinde Mehdilik Telakisi*, 37.

⁴⁶ İmam-ı Rabbani, *Mektubat-ı Rabbani*, çev., Abdulkadir Akççek, 1/413. https://vdocuments.mx/imami-rabbani-mektubat-abdulkadir-akccek.html_02/09/2020

⁴⁷ Muhammed Ali Yıldız, “İrfani Gelenekte Mehdilik Tasavvuru ve Mehdilik Kavramının İzdüşümü Olarak Kutup Kavramı”, *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri* (Sivas: 2018), 474-475.

⁴⁸ Muhammed Ahmet İsmail El-Mukaddem, *Hurafe Değil Gerçek Mehdi*, çev. Mustafa Öztürk (İstanbul: Guraba Yayıncılık, 2011), 75-86.

⁴⁹ Bakara 2/114.

Kerime'nin (ö. 725/1324) *"Onların dünyadaki rezillikleri"* ayetinin Mehdi'nin çıkmasıyla gerçekleşecek olan rezillikler şeklinde tefsir ettiğini belirtmiştir. İmam Şevkini (ö. 1834) bu ayeti Fetha-l Kadir adlı tefsir kitabında Mehdi'nin zuhur etmesi ile Konstantiniye'yi fethetmesi ve ardından onları öldürmesi şeklinde anlatmıştır. Şeyh Seyyid Şiblinci eseri olan Nurul Ebsar adlı kitapta *"O, kıyametin kopacağını bilir."*⁵⁰ ayetiyle ilgi olarak Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767) ve kimi müfessirler⁵¹ bu ayetin Mehdi'yi anlattığını belirtmiştir.⁵² *"Birde senden acele azap istiyorlar. Hâlbuki Allah asla vadinden caymaz. Şüphesiz Rabbi'nin nezlinde bir gün, sizin saydığınız bin yıl gibidir."*⁵³ ayetiyle *"O, hevasından konuşmaz, (konuştukları) vahyin kendisinden başka bir şey değildir."*⁵⁴ ayetlerini İbn Arabi ve Şarani (ö. 973/1565) birinci ayeti Mehdi'nin geleceği şeklinde açıklamışlardır. İkinci ayetiye Mehdi'nin vereceği hükümleri ve bu hükmün vahiy meleği aracılığıyla olacağı şeklinde açıklamışlardır.⁵⁵

Ehl-i Sünnet âlimleri Mehdi inancına kaynak olarak Kur'an-ı Kerim'le birlikte hadisleri de kaynak göstermişlerdir. Özellikle de Ehl-i Sünnet âlimlerinin güvenilir saydıkları altı hadis kitabından oluşan Kütüb-i Sitte'yi⁵⁶ kaynak olarak göstermişlerdir. Kütüb-i Sitte'nin içerisinde yer alan Tirmizi'nin (ö. 279/892), Ebu Davut'un (ö. 316/929) ve İbn Mace'nin (ö. 273/887) hadis kitaplarında Mehdi ismi olduğu gibi geçerken, Buhari (ö. 256/870), Müslim (ö. 261/875) ve Nesei'nin (ö. 303/915) hadis kitaplarında "İmam, Halife, Kahtani" isimleri kullanılmıştır.⁵⁷ Tirmizi'nin es- Sünen'inde üç, Ebu Davut'un es- Sünen'inde on üç, İbn Mace'nin es- Sünen'inde Mehdi'yle ilgili yedi tane rivayet

⁵⁰ Zuhuf 43/61.

⁵¹ Müfessir: Kur'an'ı yorumlayan tefsir ile uğraşan ilahiyatçılara verilen isim. Bkz. <https://sozluk.gov.tr/> (erişim: 15/07/2020)

⁵² Muhammed Ahmet İsmail El-Mukaddem, *Ehl-i Sünnet'te Beklenen Mehdi*, çev. Uğur Pekcan (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2010), 134-135.

⁵³ Hac 22/27.

⁵⁴ Necm 53/3-4.

⁵⁵ Salam, *İskender Evrenosoğlu ve Mehdilik İddiası*, (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2020), 14-15.

⁵⁶ M. Yaşar Kandemir, *"Kütüb-i Sitte"*, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 17/6.

⁵⁷ Ayni İlhan, *"Kütübü Sittedeki Hadislere Göre Mehdilik"*, *Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (1992), 115-123.

bulunmaktadır. Bununla beraber Ehl-i Sünnet'in diğer hadis kitaplarında Mehdi'yle ilgili iki yüz elli yedi tane rivayetin olduğu belirtilmiştir.⁵⁸

Mehdi'yi anlatan hadisleri zayıf görüp kabul etmeyen Ehl-i Sünnet âlimleri de bulunmaktadır. Bu âlimler genellikle Kur'an-ı Kerim'de Mehdi'yi anlatan ayetlerin olmadığını, Buhari ve Müslim'in hadis kitaplarında Mehdi isminin geçmediğini belirterek bu inancı reddetmişlerdir.⁵⁹

Ehl-i Sünnete göre Mehdi, Hz. Muhammed'in (sav) Ehl-i Beyti'nden olacaktır. Mehdi fiziki yapısı itibarıyla alnı geniş, burnu kavisli ve dişleri aralıklı olacaktır. Mehdi geldikten sonra Kostantiniyeyi ve Deylem dağına fethedecek, zulmü ortadan kaldıracak, dünyaya adaleti yayacak, insanlar arasında malları eşit paylaşılacak, bütün insanların Müslüman olmasını sağlayacaktır. Mehdi zuhur ettikten sonra Hz. İsa gelecek ve Mehdi'nin arkasında namaz kılacaktır.⁶⁰ Mehdi'ye insanlar Kâbe'deki Hacerul Esved ile Makamı İbrahim arasında biat edecektir.⁶¹ Mehdi döneminde Deccal ortaya çıkacak ve Mehdi, Deccal'ı öldürebilmek için Hz. İsa'dan yardım isteyecektir.⁶² Mehdi'nin gelmesiyle dünya bütün nimetlerini insanlara sunacak, her yerde bolluk ve bereket olacaktır.⁶³ Mehdi yaradılış bakımından sıradan bir insan olacak ama ahlak bakımından Hz. Muhammed'e (sav) benzeyecektir.⁶⁴ Ehl-i Sünnet'teki Mehdi tasvirlerine bakıldığında birebir aynı olmasa da Yahudilikteki anlatımları çağrıştırdığı görülmektedir. Özellikle de Mehdi'yle ilgili alametler kısmı dikkat çekici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ehl-i Sünnet'te, Mehdi'nin zuhurunun yakınlığı gösteren alametlerle ilgili inançlar da bulunmaktadır. Bu alametler doğal afetlerin çok olduğu, anlaşmazlıkların arttığı, isyanların yaşandığı, savaşların olduğu, hacıların

⁵⁸ Ahmet Yücel, "Mehdi Hadislerinin Temel Hadis Kaynaklarındaki Anlamı", *Beklenen Kurtarıcı İnanç Sempozyumu*, (İstanbul: 2017), 142-143.

⁵⁹ Hend Mustafa el-Zalintî, *İslam Akaidinde Mehdilik Fikri* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2017), 41.

⁶⁰ Alperen Çelik, *Sünni Dünyada Belli Başlı Mehdilik Hareketleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2005), 24.

⁶¹ Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi ve Mesih Tasavvurları*, 65.

⁶² Gülay Kunduracı, *İslam Kültüründe Mehdinin Gelişiminin Tarihlendirilmesi* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2019), 60.

⁶³ Ali Bin Hüsameddin El Muttaki, *Ahir Zaman Mehdi'sinin Alametleri* (İstanbul: Güneş Yayıncılık, 1986), 14.

⁶⁴ Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi ve Mesih Tasavvurları*, 80.

soyulacağı ve kanlarının akıtılacağı bir dönem olarak tasvir edilmiştir. Mehdi'nin zuhuruyla ilgili diğer alametler de şu şekilde sıralanmıştır: Fırat nehri ikiye bölünecek, içinden bir dağ çıkacaktır. Bu dağdan etrafa altınlar dökülecektir. Ramazan ayında iki kez ay tutulacaktır. Ayrıca Ramazan ayının birinci gecesinde ay tutulması, on beşinci gecesinde ise güneş tutulması yaşanacaktır. Kuyruklu bir yıldız doğacak ve her yeri aydınlatacaktır. Doğu tarafında üç gün veya yedi gün art arda büyük bir ateş görülecektir. Gökyüzü bilinen kızılıktan farklı bir kızılığa bürünecektir. Gökten Mehdi'yi çağıran bir ses duyulacaktır. Bu sesi doğudan batıya herkes duyacaktır. Bu sesi duyan insanlardan uyuyanlar uykusundan uyanacak, ayakta olanlar oturacak, oturanlar ise ayağa kalkacaktır.⁶⁵

Tarihi süreç içerisinde Ehl-i Sünnet'e mensup birçok kişinin kendini Mehdi olarak ilan ettiği görülmüştür. Ehl-i Sünnet âlimlerinden olan İbn Tûmert de (ö. 1130) kendini Mehdi ilan eden şahıslardandır. Toplumda var olan Mehdi inancını İbn Tûmert kendi hedefine ulaşabilmek için kullanmıştır. İbn Tûmert, Muvahhidler Devleti'nin kurulmasına öncülük ederek başarılı olmuştur.⁶⁶ Sudan Mehdi'si Muhammed Ahmed el- Mehdi (ö. 1842-1844) kendini Mehdi olarak ilan etmiş şahıslardandır.⁶⁷ Muhammed kendine ait özellikleri ve dönemin koşullarını başarılı bir şekilde kullanmıştır. Sömürgeci devletlere karşı yaptığı mücadele sonucunda Sudan'da ilk defa bağımsız bir devletin kurulmasını sağlamıştır. Muhammed bu süreçte kendini Mehdi olarak görmüş ve bu iş için görevlendirildiğine inanmıştır. Ehl-i Sünnet'e mensup olan şahıslardan kendini Mehdi olarak görenler veya eserlerinde kendini Mehdi olarak anlatanlardan bazıları şunlardır: Muhammed b. Yusuf el-Hasan el-Cunburi el-Mütemehdi (ö. 910), Mehdi olduğunu birçok bölgeye yaymaya çalışmış, hatta bu iddiasını Hindistan'a kadar ulaştırmıştır.⁶⁸ Kendisini Mehdi olarak ilan eden Şeyh Bedreddin (ö.1420), Osmanlı döneminde yaşamıştır. Kalender Şah (ö.1527), Mehdi olduğunu ilan etmiş ve ayaklanmalar çıkarmıştır. Molla Kâbız (ö.1527), kendini Mehdi olarak görmüştür. Molla Kâbız'a göre Hz. İsa tekrar gelecektir. Kendisi de Mehdi olarak onu beklemektedir. Bünyamin Ayaşi (ö.1520), kendini "Kutub" veya "Mehdi" olarak görmüştür. Niyazi Mısrı

⁶⁵ Hayrettin Gümüşel, *Beklenen Mehdi* (İstanbul: Ekmel Yayıncılık, 2003), 35.

⁶⁶ Adnan Adıgüzel, *Mağrib Medeniyetinin Zirvesi Muvahhidler Kuruluş Dönemi* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2011), 56-62.

⁶⁷ Adil Doğru, *Sudan Dosyası* (İstanbul: Akabe Yayınlar, 1986), 60.

⁶⁸ el-Zalntı, *İslam Akaidinde Mehdilik Fikri*, 73-76.

(ö. 1694), ayet, hadis ve sūfilerin sözlerini yorumlayarak kendisinin Mehdi olduğunu iddia etmiştir. Diyarbakırlı Şeyh Seyyid Abdullah'ın oğlu olan Muhammed (Mehmet) (ö. 1675), Mehdi olduğunu söylemiş ve etrafına topladığı insanlarla birlikte yönetime karşı ayaklanmıştır. Şeyh Ahmet (ö. 1638), Mehdi olduğunu iddia etmiş ve taraftarı olan yedi-sekiz bin kişiyle birlikte yönetime karşı ayaklanmıştır. Yukarıda bilgilerimizi verdiğimiz şahısların dışında isimlerine ve bilgilerine yer veremediğimiz birçok Ehl-i Sünnet'e mensup şahıs kendini Mehdi olarak ilan etmiştir.⁶⁹

İslam tarihi boyunca dini- siyasi gruplar tarafından ele alınıp tartışılan Mehdi inancının birçok sonucu olmuştur. Bu inanç insanları olumlu veya olumsuz etkilemiştir. Ehl-i Sünnet'in hadis külliyatında Mehdi'yle ilgili çok ciddi sayıda hadis bulunmaktadır. Bundan dolayı Mehdi inancı Ehl-i Sünnet içerisinde çok basit bir inanç olarak görülmemelidir. Günümüzde dahi kendini Mehdi olarak gören şahıslar ve bu şahısları takip eden cemaatler bulunmaktadır. Bu inancın daha iyi bir şekilde anlaşılması için Yahudilikteki ve Ehl-i Sünnet'teki kurtarıcı inancın menşeinin, özelliklerinin ve kültürel etkileşimlerinin çok iyi bir şekilde anlaşılması gerekmektedir.

3. Yahudilikteki Mesih İnancıyla Ehl-i Sünnetteki Mehdi İnancının Karşılaştırılması

3.1. Benzer Yönleri

Yahudi mezheplerinden ve din adamlarından Mesih'in varlığına inanlar bulunmaktadır. Ehl-i Sünnet'te de benzer şekilde Mehdi'nin varlığına inanan âlimlerin ve dini hareketlerin olduğu görülmektedir.⁷⁰ Yahudiler Mesih'in varlığını İşaya, Talmud ve Midraş gibi kutsal kaynaklara dayandırmıştır.⁷¹ Ehl-i Sünnet'te de benzer şekilde kurtarıcı düşüncesini savunan âlimler Mehdi'nin varlığını Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetler⁷² ile Ehl-i Sünnet'in geneli tarafından kabul gören Kütüb-i Sitte gibi hadis kaynaklarına dayandırmışlardır.⁷³

⁶⁹ Ali Coşkun, *Mehdilik Fenomeni* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 347-441.

⁷⁰ Muhammed Ahmet İsmail El-Mukaddem, *Hurafe Değil Gerçek Mehdi*, çev. Mustafa Öztürk, 75-86.

⁷¹ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi ve Mesih Tasavvurları* (İstanbul: Düşünce Yayınları, 2017), 13-14.

⁷² Muhammed Ahmet İsmail el-Mukaddem, *Hurafe Değil Gerçek Mehdi*, çev. Mustafa Öztürk, 134-135.

⁷³ İlhan, "Kütübü Sittedeki Hadislere Göre Mehdilik", 115-123.

Yahudilikte ve Ehl-i Sünnet'te kurtarıcılar benzer şekilde tarihte önemli görülen şahısların soyundan gelecektir. Yahudilikteki inanışa göre en önemli soy Hz. Davut'un soyudur. Bundan dolayı Mesih'in Hz. Davut'un soyundan geleceği düşüncesi bulunmaktadır.⁷⁴ Ehl-i Sünnet'e göre ise en temiz soy son peygamber olan Hz. Muhammed'in (sav) soyudur. Bu düşünce çerçevesinde Mehdi bu temiz soydan gelecektir.⁷⁵

Benzerliklerle ilgili bir diğer inanç ise kurtarıcının gelme koşullarıdır. Yahudilere göre Mesih daha dünyaya gelmemiştir. Mesih toplum içerisinde sıkıntıların arttığı, hayatın yaşanılmaz derecede kötüleştiği zamanda gelecektir. Ehl-i Sünnet'e göre de Mehdi daha dünyaya gelmemiştir. Mehdi sıkıntıların arttığı ahir zamanda gelecektir. Her iki inançta da kurtarıcı geçmişte veya günümüzde yaşamamış, zuhur etmesi beklenen kişi olarak görülmektedir.⁷⁶ Bu düşünceyle paralel olarak Yahudilikteki birtakım görüşe göre Davut oğlu Mesih zuhur etmeden önce Yusuf oğlu Mesih dünyaya gelecektir. Yusuf oğlu Mesih yardımcı karakter olarak bir bakıma Davut oğlu Mesih'in zuhur etmesine ortam hazırlayacaktır.⁷⁷ Aynı şekilde Ehl-i Sünnet'te de Hz. İsa'nın yardımcı karakter olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Mehdi'nin zuhurundan sonra Hz. İsa'nın geleceği ve Mehdi'ye yardım edeceği düşüncesi bulunmaktadır.⁷⁸ Her iki inançta da kurtarıcıyla beraber yardımcı karakterler bulunmaktadır.

Yahudilikteki ve Ehl-i Sünnet'teki kurtarıcı kavramına genel olarak bakıldığında zaman kurtarıcının karşısında olan ve onu yok etmeye çalışan kötü karakterlerde de benzerliklerin olduğu görülmektedir. Yahudilikte kötü karakteri Armilus temsil etmiştir. Armilus'un insanlara kötülük yapacağı ve Mesih'le savaşacağına inanılmıştır.⁷⁹ Armilus'un akıbetinin nasıl olacağıyla ilgili anlatımlar da bulunmaktadır. Bununla ilgili olarak Mesih'in nefesini Armilus'a üflemesiyle öleceği şeklinde anlatılmıştır.⁸⁰ Ehl-i Sünnet'te de benzer şekilde kötülüğü Deccal'ın temsil ettiği görülmektedir. Ehl-i Sünnet'e göre Deccal etrafına kötülükler yayacak, insanları doğru yoldan saptırmaya çalışacaktır.

⁷⁴ Ramazan Adıbelli, "İsa'nın "Maişiah"a Dönüşümü: Mesihî Yahudilikte Mesihlik Fenomeni", 248-251.

⁷⁵ Avni İlhan, *Mehdilik* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1993), 155.

⁷⁶ Ekrem Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi* (Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2011), 360-361.

⁷⁷ Meral, *Mesih, Deccal ve Gog-Magog*, 29-31.

⁷⁸ Kunduracı, *İslam Kültüründe Mehdinin Gelişiminin Tarihlendirilmesi*, 20.

⁷⁹ Daniel 8/1-14.

⁸⁰ Besalel, "Mesianizm", 2/399.

Mehdi, Hz. İsa'dan yardım isteyecek ve Hz. İsa'nın yardımıyla Deccal'ı öldürecektir.⁸¹ Her iki inançta da kurtarıcıyla beraber kötü karakterli şahıslar ve onlarla yapılan mücadeleler bulunmaktadır.

Yahudilerin, Mesih'ten beklentilerine bakıldığında yeryüzünün birçok noktasına dağılmış Yahudileri birleştirmesi, onları vaat edilmiş kutsal topraklara götürmesi, yıkılmış kutsal mabedi yeniden yapması, tek Tanrılı inancı hâkim kılması ve dünyada yeniden adaletli bir yönetim kurması şeklindedir.⁸² Ehl-i Sünnet'te de benzer şekilde insanların Mehdi'den bazı beklentileri bulunmaktadır. Mehdi'nin öncelikle zalim iktidarlarla savaşmasını, yapılan kötülöklere son vermesini, dünyaya adaleti getirmesini, yeryüzüne barışı hâkim kılması ve bütün insanların Müslüman olmasını beklemektedirler.⁸³

Yahudilikteki ve Ehl-i Sünnet'teki diğere bir benzerlik ise kutsal mekânlardır. Yahudiliğere göre Mesih kutsal yer olan Kudüs'ü kendisine başkent yapacak ve buradan ülkesini yönetecektir. Ehl-i Sünnet'te de benzer şekilde Mehdi Müslümanlar tarafından kutsal olarak kabul edilen Mekke'de görevine başlayacaktır.⁸⁴ Her iki inançta da kurtarıcının dini olarak kutsal kabul edilen mekânlarda göreve başlayacağı düşüncesi bulunmaktadır.

Kurtarıcının zuhuru öncesi meydana gelecek alametlerde birçok benzerlik bulunmaktadır. Yahudilere göre savaşlar olacak, hastalıklar artacak, dünya kıtlığa doğru ilerleyecek, pahalılık artacak, dünyada ahlaksızlık artacak ve Kudüs tahrip edilecektir.⁸⁵ Ehl-i Sünnet'te de Mehdi öncesi dönemde sıkıntının artacağı, baskı ve şiddetin çoğalacağı; yeryüzünde çok fazla doğal affettin olacağı, savaşların çıkacağı, isyan ve küfrün artacağı şeklinde birçok alamet sıralanmıştır.⁸⁶ Kurtarıcının zuhuru öncesinde olduğu gibi kurtarıcının gelmesiyle oluşacak ortam bakımından da birçok benzerlik bulunmaktadır. Yahudiliğere göre Mesih döneminde savaşlar olmayacak aksine iyiliklerin,

⁸¹ Arif Arslan, *Kıyametin Üç Büyük Habercisi Deccal, Mehdi ve Mesih* (İstanbul: Anatoliakültür Yayınları, 2015), 56-62.

⁸² Sami Baybal, *İbrahimi Dinlerde Mesih'in Dönüşü*, 63-64.

⁸³ el-Muttaki, *Ahir Zaman Mehdi'sinin Alametleri*, 14-17.

⁸⁴ Sarıkçioğlu, *Dinlerde Mehdi ve Mesih Tasavvurları*, 64-66.

⁸⁵ İşıya, 32/14.

⁸⁶ Sarıkçioğlu, *Dinlerde Mehdi ve Mesih Tasavvurları*, 37-38.

güzelliklerin ve ihtişamın olduğu bir dönem olacaktır.⁸⁷ Mesihî dönemde yeryüzü her şeyi ile bereketlenecek, çöllerden sular çıkacak, çöller Aden bahçeleri gibi olacak, tepelerden sütler akacaktır.⁸⁸ Ehl-i Sünnet'e göre de Mehdi döneminde zulüm sona erecektir. Bu dönemde ortam güzelleşecek, her yerde selamet, adalet ve iyilik olacaktır. Ayrıca dünya bütün zenginliklerini insanlara sunacak, bolluk ve bereketin olduğu bir dönem olacaktır.⁸⁹

Kurtarıcı kavramıyla ilgili benzerlikler konusunda özellikle de kendini kurtarıcı olarak ilan eden kişiler dikkat çekmektedir. Yahudilerden, Theudas, Bar Kohba, Sabatay Sevi ve Giritli Moşe gibi birçok kişi kendini kurtarıcı olarak görmüş ve Mesihliğini ilan etmiştir.⁹⁰ Ehl-i Sünnet'te de benzer şekilde İbn Tûmert⁹¹, Gulâm Ahmed, Muhammed bin Abdullah El Kahtani, Muhammed Ahmed el-Mehdi ve İskender Erol Evrenosoğlu⁹² gibi birçok kişi ya kendini Mehdi olarak ilan etmiş ya da eserlerinde bu imada bulunmuşlardır.⁹³ Yahudilerin tarihine bakıldığında bazı istisnalar hariç kendini Mesih olarak ilan eden şahısların yaptıkları icraatlar Yahudilerin çok büyük sıkıntılar yaşamalarına sebep olmuştur. Bu durum Yahudileri öyle etkilemiştir ki aradan asırlar geçmesine rağmen bu travmayı atlatamamışlardır.⁹⁴ Ehl-i Sünnet'te de benzer şekilde Mehdi olduklarını iddia eden şahıslar devletlerin huzurunu bozmuş ve yer yer ayaklanmaların çıkmasına sebep olmuşlardır.⁹⁵ Ehl-i Sünnet'te Mehdi inancı bazen olumlu yönde yabancı, sömürgeci güçlere karşı da kullanıldığı olmuştur. Özellikle de Sudan ve Somali gibi coğrafyalarda sömürgeci devletlere karşı başarılar elde edilmiştir.⁹⁶ Genel olarak kendilerini kurtarıcı olarak ilan eden şahısların toplumlari olumsuz yönde etkiledikleri de görülmüştür.

Yahudilikteki ve Ehl-i Sünnet'teki kurtarıcı inancının benzer yönleriyle ilgili yaptığımız karşılaştırmalarda yakın benzerliklerin olduğu görülmektedir. Özellikle de şu hususlar dikkat çekicidir. Mesih ve Mehdi Yahudilikte ve Ehl-i

⁸⁷ Meral, *Mesih, Deccal ve Gog-Magog*, 133-135.

⁸⁸ Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi ve Mesih Tasavvurları*, 50-51.

⁸⁹ Muhammed Cihat Oruç, *Mehdilik Düşüncesinin İslam Mezheplerindeki Yansıması*, 22-23.

⁹⁰ Kutluay, *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, 245-254.

⁹¹ Adıgüzel, *El-Mehdi Muhammed İbn Tûmert ve Muvahhidler Devleti'nin Kuruluşu*, 67-68.

⁹² Salam, *İskender Evrenosoğlu ve Mehdilik İddiası*, 46-47.

⁹³ Coşkun, *Mehdilik Fenomeni*, 553-556.

⁹⁴ Taşpınar, *Tarihten Günümüze İnançlar ve Dini Hareketler*, 17.

⁹⁵ Coşkun, *Mehdilik Fenomeni*, 347-441.

⁹⁶ İlhan, *Mehdilik*, 168-175.

Sünnet'te kutsal kaynaklara dayandırılmıştır. Her iki inançta da din içerisinde önemli görülen şahısların soylarından kurtarıcıların geleceğine inanılmıştır. İnsanlar gelecekle ilgili beklentilerinden dolayı kurtarıcılarını birtakım özel görevler yüklemişlerdir. Her iki inançta da benzer şekilde iyiliği Mesih ve Mehdi kavramları sembolize etmiş, kötülüğü ise Armilus ve Deccal temsil etmiştir. Yine benzer şekilde kurtarıcı gelmeden önce, geldiği an ve yaşadığı dönemlerle ilgili bazı alametlerin yaşanacağına inanılmış ve bu alametlerle ilgili detaylı bilgilere yer verilmiştir. Her iki inançta da kurtarıcının gelmesiyle birlikte oluşacak ortam, bu inanca sahip toplumların beklentileriyle paralel olmuştur. Yahudilikte ve Ehl-i Sünnet'te kurtarıcı inancıyla ilgili benzerliklerin bu kadar birbirine yakın ve fazla olması üzerinde düşünülmesi gereken bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2. Farklı Yönleri

Yahudilikte ve Ehl-i Sünnet'te kurtarıcı inancıyla ilgili farklılar da bulunmaktadır. Yahudilikte, Mesih ilahi boyutu ile Tanrı'nın gücüne sahip olacak ve beşerî bakımdan ise Hz. Davut'un soyundan olacaktır.⁹⁷ Ehl-i Sünnet'in genel kanaatine göre Mehdi yaradılış ve ahlaki yönden Hz. Muhammed'e (sav) benzeyecek ve ümmetin yetiştirdiği takva ve ilim sahibi bir insan olacaktır.⁹⁸ Yahudilikte, Mesih iman esasları içerisinde sayılmışken⁹⁹ Ehl-i Sünnet'te Mehdi iman esasları içerisinde yer almamıştır.¹⁰⁰ Kurtarıcın iman esasları arasında yer alması bakımından her iki inançta da büyük farklılıklar olduğu görülmektedir.

Dinlerin ve inançların bütün insanları kapsamı önemli bir husustur. Bu durum kurtarıcı kavramını da etkilemektedir. Yahudilere göre Mesih yalnızca İsrailoğullarını kurtaracaktır. Bu düşünceden dolayı Yahudilikteki kurtarıcı inancı ırk temelli ve dar kapsamlıdır.¹⁰¹ Ehl-i Sünnet'te ise Mehdi insanlar arasında hiçbir ayırım yapmayacaktır. Mehdi dünyada yaşayan bütün insanların kurtuluşu ermesine ve Müslüman olmasına yardımcı olacaktır. Bundan dolayı

⁹⁷ Jacques Waardenburg, "Mesih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 29/307.

⁹⁸ Sarıkçıoğlu, *Dinlerde Mehdi ve Mesih Tasavvurları*, 80.

⁹⁹ Ayğın, "Geleceğe Dönük Kurtarıcı Beklentisinin Apokaliptik Temelleri: Mesih/Mehdi Tasavvuruna İlişkin Bir Analiz", 227.

¹⁰⁰ Muhammed Cihat Oruç, *Mehdilik Düşüncesinin İslam Mezheplerindeki Yansıması* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2016), 41.

¹⁰¹ Meral, *Mesih, Deccal ve Gog-Magog*, 235-237.

Ehl-i Sünnet'teki kurtarıcı düşüncesinin daha geniş kapsamlı olduğu görülmektedir.¹⁰²

Kurtarıcıyla ilgili olarak dikkatleri çeken ve merak uyandıran diğer bir husus ise kurtarıcının şu an ki durumudur. Yahudilikte, Mesih'in dünyaya gelip görevine başlayacağı zamana kadar Roma'da gaip (gizli) bir hayat yaşayacağı inancı bulunmaktadır.¹⁰³ Ehl-i Sünnet'te ise kurtarıcının gaipliği yani gizli bir yaşam süreci yoktur. Mehdi şu an dünyaya gelmemiştir. Kıyametten önce zuhur edecek ve görevine hemen başlayacaktır.¹⁰⁴

Farklılıklara bakıldığında üzerinde durulması gereken diğer bir durum ise kurtarıcının beklenen zamandan önce veya geç gelebilme konusudur. Yahudilikte, Mesih'in erken gelmesi veya geç gelmesi gibi durumlar bulunmaktadır. Bu durumlar da bazı şartlara bağlanmıştır. Mesih'in bir an önce gelip Yahudileri kurtarması için insanların birtakım görevleri yerine getirmesi gerekmektedir. Aksi halde Mesih'in gelmesi gecikecektir.¹⁰⁵ Ehl-i Sünnet'te ise Mehdi'nin daha erken gelmesi veya gecikmesi gibi bir durum yoktur. Mehdi'nin belirlenen zamanda yani kıyametten önce geleceği ve düzeni değiştireceğine inanılmaktadır. Ayrıca bu düşünceye göre Mehdi geldiği zaman insanlar sürünerek de olsa ona ulaşmalı ve onun etrafında birleşmelidir.¹⁰⁶

Bir diğer husus ise yardımcı karakterler ile kötü karakterli şahısların sonlarının nasıl olacağıdır. Yahudiliğe göre Armilus'un (Deccal), Yusuf oğlu Mesih'i öldüreceği ve Armilus'u ise Davut oğlu Mesih'in öldüreceğidir.¹⁰⁷ Ehl-i Sünnet'te ise tam tersine Deccal'ı Mehdi'ye yardım için gelen Hz. İsa öldürecektir. Hz. İsa'nın sonunun nasıl olacağıyla ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁰⁸ Kurtarıcıya yardımcı olacak karakterler ile kötü karakterli şahısların ölümlerinin her iki inançta da farklı olduğu görülmektedir.

¹⁰² Çelik, *Sünni Dünyada Belli Başlı Mehdilik Hareketleri*, 24.

¹⁰³ Besalel, "Mesianizm", 2/ 399.

¹⁰⁴ Azmi Çetin, *Türkiye'de Yaşayan Cemaatlerin Mehdilik Algısı (İsmailağa Cemaati Örneği)* (Yozgat: Yozgat Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2019), 9.

¹⁰⁵ Küçük, *Dönemler Tarihi*, 128-129.

¹⁰⁶ İbn Mace, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi, Fiten, Mehdi'nin Çıkması Babı*, Hadis No:4082, terc., Haydar Hatipoğlu, İstanbul, Ravza Yayınları, 2012, 10/446.

¹⁰⁷ Yasin Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 125-126.

¹⁰⁸ Mahmut Aydın, "Hz. İsa'nın Akıbeti Sorunu, Mesih ve Mehdi Tartışmaları", *Samsun'da Kur'an Günleri XI. Kur'an Sempozyumu Kur'an ve Risalet* (Samsun, 2008), 237.

Yahudilik ile Ehl-i Sünnet arasındaki farklılıklara baktığımızda özellikle şu hususlar dikkat çekmektedir. İman esasları dinler arasındaki kesin ayrılıkları da ortaya koymaktadır. Yahudilikte kurtarıcı inancı dinin iman esasları içerisinde yer almış, Mesih'in hem ilahi hem de beşerî boyutlu olduğuna inanılmıştır. Ehl-i Sünnet'te ise Mehdi iman esasları içerisinde yer almamış ama kabul edilip inanılan bir inanç olmuştur. Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda iman esasları ve kurtarıcının ilahi boyutluluğu gibi önemli kavramlar bu iki inancın birbirinden ayrılma noktasını oluşturmuştur.

Sonuç

İnançlar arası ilişkiler toplumların olumlu veya olumsuz, planlı veya plansız gerçekleştirdikleri etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Tarih boyunca insanlar inanç ve kültür bakımından sürekli bir etkileşim içerisinde olmuştur. Dinler arası etkileşimlerin ne derecede olduğu üzerine araştırmalar yapılırken, kurtarıcı kavramı da ne kadar etkilenmiştir, sorusuna cevaplar aranmıştır. Bu bağlamda Yahudilik ile Ehl-i Sünnet'in etkileşimine baktığımızda şu hususlar karşımıza çıkmıştır. Öncelikle bu iki inançta kurtarıcı kavramıyla ilgi çok fazla benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerliklerin ortaya çıkmasında üç ihtimal olabilir. Birincisi bu benzerliklerin birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkmış olabileceği, ikinci ihtimal ise bu iki inancın birbirini doğrudan etkilemiş olabileceği ve bir diğer ihtimal ise dolaylı olarak birbirlerini etkileyebilecekleridir. Her ne kadar üç tane ihtimal bulunsa da görünürdeki gerçek bu inançlardaki kurtarıcı kavramının önemli benzerlikler içerdiğidir. Bu benzerliklerin tesadüfen olacağı ihtimali çok zayıf görünmektedir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'dan daha önce tarih sahnesine çıkmış, bu dinler ile aynı coğrafyayı paylaşmış ve etkin kurtarıcı inancına sahip bir dindir. Bundan dolayı Yahudiliğin bu dinler ile etkileşim içerisinde olmaması düşük bir ihtimaldir.

Yahudilik ile Ehl-i Sünnet arasındaki kurtarıcı kavramındaki benzerliklere rağmen aralarında birbirlerinden tamamen farklı inançlar da bulunmaktadır. Özellikle de bu iki inancı birbirinden ayıran iman esasları, kurtarıcının ilahi boyutu, maddi beklentiler, üstün millet gibi hususlar dikkat çekicidir. Bu iki inanç arasındaki farklılık sayıca az olmasına rağmen bu farklılıklar dinin temel hususlarını teşkil için daha önemli bir durum oluşturmaktadır. Sonuç olarak Yahudilikte, Mesih'in manevi yönü geri planda kalmış, daha çok maddi olarak kazandıracakları ön plana çıkarılmıştır. Mesih'i dünyada maddi imkânların en güzelini sunacak olan ilahi boyutlu bir şahıs olarak görmüşlerdir. Ehl-i

Sünnet'te ise manevi unsurlar daha fazla ön planda tutulmuş, maddi unsurlar ise sadece Mehdi'nin zuhur alametleri arasında sayılmıştır. Ehl-i Sünnet, Mehdi'yi Hz. Peygamberin ahlakına sahip, ilim sahibi bir insan olarak görmüştür. Ehl-i Sünnet'e göre Mehdi, insanların kendisine en çok ihtiyaç duyduğu, insanlarda iman olarak zayıflamanın arttığı dönem gelecektir. Bu dönemde gelen Mehdi'nin dini ihya edeceğine, insanlara rehberlik edeceğine ve insanları manevi kurtuluşa erdireceğine inanılmıştır.

Kaynakça

- Adıbelli, Ramazan. "İsa'nın "Maişiah"a Dönüşümü: Mesihî Yahudilikte Mesihlik Fenomeni". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2016), 245-246.
- Adıgüzel, Adnan. *Mağrib Medeniyetinin Zirvesi Muvahhidler Kuruluş Dönemi*. Ankara: Araştırma Yayınları, 1. Basım, 2011.
- Akççek, Abdulkadir. *İmam-ı Rabbani, Mektubat-ı Rabbani*. <https://vdocuments.mx/imami-rabbani-mektubat-abdulkadir-akcicek.html> (02/09/2020)
- Arslan, Arif. *Kıyametin Üç Büyük Habercisi Deccal, Mehdi ve Mesih*. İstanbul: Anatoliakültür Yayınları, 2. Basım 2015.
- Aydın, İbrahim Etem, İskender Oymak. "Yeniden Yapılanmacı Yahudilik Hareketinin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Temel Hedefleri". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (2021), 152.
- Aydın, Fuat. *Yahudilik*. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 3. Basım, 2018.
- Aygan, Fadil. "Geleceğe Dönük Kurtarıcı Beklentisinin Apokaliptik Temelleri: Mesih/Mehdi Tasavvuruna İlişkin Bir Analiz". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2019), 227-228.
- Başaran, İsmail. *Muhafazakâr Yahudilik*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 1. Basım, 2017.
- Baybal, Sami. *İbrahimi Dinlerde Mesih'in Dönüşü*. Konya: Yediveren Yayınları, 1. Basım, 2002.
- Besalel, Yusuf. "Hasidizm". *Yahudilik Ansiklopedisi*. 1/286. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 1. Basım 2001.
- Besalel, Yusuf. "Mesianizm". *Yahudilik Ansiklopedisi*. 2/546. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 1. Basım 2001.
- Çapa, Yılmaz. *Yahudilikte Mesih İnancı; Hristiyan ve İslam Kültürüne Etkisi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Çelik, Alperen. *Sünni Dünyada Belli Başlı Mehdilik Hareketleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Çetin, Azmi. *Türkiye'de Yaşayan Cemaatlerin Mehdilik Algısı (İsmailağa Cemaati Örneği, Yozgat: Yozgat Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.*
- Daşbadem, İlknur. *Geçmişten Günümüze Yahudi Mezheplerinin Mesih Anlayışı ve Mesihî Hareketler*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Demirci, Kürşat. "Deccal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9/67, Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Doğru, Adil. *Sudan Dosyası*. İstanbul: Akabe Yayınlar, 1. Basım, 1986.

- El-Mukaddem, Muhammed Ahmet İsmail. *Hurafe Değil Gerçek Mehdi*. çev. Mustafa Öztürk, İstanbul: Guraba Yayıncılık, 1. Basım, 2011.
- El-Mukaddem, Muhammed Ahmet İsmail. *Ehl-i Sünnet'te Beklenen Mehdi*. çev. Uğur Pekcan, İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 1. Basım, 2010.
- El Muttaki, Ali Bin Hüsameddin. *Ahir Zaman Mehdi'sinin Alametleri*. İstanbul: Güneş Yayıncılık, 1. Basım, 1986.
- El-Zalintı, Hend Mustafa. *İslam Akaidinde Mehdilik Fikri. Kastamonu*: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Gezer, Arif. Mehdi Mefhumu. İstanbul: *Beklenen Kurtarıcı İnancı Sempozyumu*, 2017.
- Güç, Ahmet. "Mabed ve İbadet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43/208 İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Gümüşel, Hayrettin. *Beklenen Mehdi*. İstanbul: Ekmel Yayıncılık, 1. Basım, 2003.
- Gürkan, Salime Leyla. "Yahudilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43/187-190 İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İSAM Yayınları, 4. Basım, 2012.
- Gürkan, Salime Leyla, "Yahudi Geleneğinde Reform Anlayışları". *Milel ve Nihal İnanc, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (2008), 147-159
- Harman, Ömer Faruk. "Mezhepler ve Dini Gruplar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43/214, İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- İbn Mace, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi, Fiten, Mehdi'nin Çıkması Babı*. Terc., Haydar Hatipoğlu. 10/652 İstanbul: Ravza Yayınları, 2012
- İlhan, Avni. "Kütübü Sittedeki Hadislere Göre Mehdilik". *Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1992), 101-124.
- İlhan, Avni. *Mehdilik*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Basım 1993.
- Kandemir, M. Yaşar. "Kütüb-i Sitte". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 17/6-8 Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Kutluay, Yaşar. *İslam ve Yahudi Mezhepleri*. İstanbul: Pınar Yayınları, 4. Basım, 2019.
- Kunduracı, Gülay. *İslam Kültüründe Mehdinin Gelişinin Tarihlendirilmesi*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Küçük, Abdurrahman. *Dönmeler Tarihi*. Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 7. Basım, 2005.
- Meral, Yasin. *Yahudilerin Ahir Zamanı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım 2019.
- Meral, Yasin. *Yahudi Dini Literatüründe Mesih, Deccal ve Gog-Magog*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Meral, Yasin. *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*. İstanbul: MihelNihal Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Oruç, Muhammed Cihat. *Mehdilik Düşüncesinin İslam Mezheplerindeki Yansıması*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Öztürk, Mustafa. Beklenen Kurtarıcı (Mehdi) İnancının Günümüze Yansımalarına Genel Bir Bakış. İstanbul: *Beklenen Kurtarıcı İnancı Sempozyumu*, 2017.
- Salam, Habibullah Mohammad. *İskender Evrenosoğlu ve Mehdilik İddiası*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. "Mehdi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/369 İstanbul: TDV Yayınları, 2003.

- Sarıkçıoğlu, Ekrem. *Dinlerde Mehdi ve Mesih Tasavvuru*. İstanbul: Düşünce Yayıncılık, 1. Basım, 2017.
- Sarıkçıoğlu, Ekrem. *Din Fenomenolojisi*. Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Taşpınar, İsmail. *Tarihten Günümüze İnançlar ve Dini Hareketler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat F. Yayınları, 2018.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İslam İnancında Mehdi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28/371-372, İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Yıldız, Muhammed Ali. "İrfani Gelenekte Mehdilik Tasavvuru ve Mehdilik Kavramının İzdüşümü Olarak Kutup Kavramı". *Uluslararası Mehdilik Sempozyumu Bildirileri*, ed. Mehmet Tıraşçı vd., 1/465-482. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2018.
- Yörük Kesik, Derya. *Said Nursi'nin Risalelerinde Mehdilik Telakisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Yücel, Ahmet. Mehdi Hadislerinin Temel Hadis Kaynaklarındaki Anlamı. İstanbul: *Beklenen Kurtarıcı İnancı Sempozyumu*, 2017.
- Waardenburg, Jacques. "Mesih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 19/590 İstanbul: TDV Yayınları, 2004.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı / Contribution of Authors

Yusuf Taşdemir (%50) – İsmail Başaran (%50)

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale iThenticate yazılımıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi”
kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.
In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and
Publication Ethics Directive” were followed
